

امت و ملت در اندیشه امام خمینی (ره)

■ علی محمد بابایی زارچ

■ تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۳، ۳۶۰ صفحه

دیگر عوامل بر تمایز دیدگاه‌های امام از قدما و حتی هم‌عصران خود تأثیر گذار بوده است، ارائه رویکردی دینی از سیاست و سیاست‌ورزی حکومتی، نیاز به شناخت و مطالعه در افکار ایشان را دوچندان می‌کند که از طرفی نیز می‌باید با دقت و وسواس همراه شود؛ چرا که محقق در بررسی این پدیده‌ها با چهره‌ای جدید و نو از اسلام و تفاسیر به‌روز از اصول مواجه می‌شود که برای تبیین آنها نمی‌تواند به متونی غیر از متون خود ایشان استناد کند و امام خمینی (ره) به عنوان یکی از پژوهشگران اندیشه اسلامی، خود باید مورد پژوهشی گسترده قرار گیرد.

امام، به عنوان رهبر یک حرکت سیاسی گسترده در جامعه که شالوده‌های ساختاری موجود را بر هم زده است و قصد تجدید ساختار آن را دارد، در تبیین نظریات خود بدون استفاده از ایده‌ها و حتی زبان رایج علوم سیاسی استفاده نکرده است و با همان زبان دین به شرح این چارچوب‌ها و ایده‌ها و نظریات پرداخته‌اند که آرمان وی را در میان کلمات و واژه‌های اسلامی، اما با تعبیراتی نو و بسیار نو شاید از چشم محققان پنهان نماید. بدین ترتیب در این کتاب به مفهوم «امت و ملت» که از دیرباز در متون قرآنی و اسلامی مورد استفاده بوده ولی به‌طور قطع از دید امام خمینی (ره) دارای تعبیر و منظوره‌های جدید و پر معنای دیگری شده، پرداخته شده است.

کتاب با مقدمه ناشر (مرکز اسناد انقلاب اسلامی) و پیش‌گفتار نویسنده آغاز می‌شود. به دنبال این دو، مطالب کتاب به دو بخش تقسیم می‌شود: در بخش اول کلیات مفهومی و نظری کلمات ملت و امت از دیدگاه‌های متفاوت و مختلف طی دو فصل بررسی می‌شود. فصل اول شامل «واژه‌شناسی مفاهیم ملت، ملی‌گرایی و امت» با تقسیم‌بندی به سه گفتار به بحث گذاشته می‌شود. امت برای اسلام‌شناسان واژه بیگانه‌ای نیست. با این حال، در سده‌های اخیر، این واژه به همراه دولت و حکومت دارای مفاهیمی شده‌اند که در برخی حوزه‌ها بسیار به یکدیگر نزدیک می‌شوند و در سایه ایدئولوژی که بر آنها سلطه دارد، تعبیری بسیار متفاوت می‌یابند. در

انقلاب اسلامی ایران، به عنوان حادثه‌ای مهم در قرن معاصر تلقی می‌شود. از سویی آخرین انقلاب کلاسیک جهان و از سوی دیگر خاستگاه دینی این پدیده، مورد توجه بسیاری از محققان و تاریخ‌نگاران بوده است. این پدیده اجتماعی که بی‌تردید در نیم قرن گذشته تاریخ این کشور تأثیری مستقیم داشته و به‌طور طبیعی همراه با تأثیرات منطقه‌ای نیز همراه بوده است؛ اگرچه حد و مرز و شدت و ضعف آن مورد اختلاف و چالش برانگیز و به تبع این دو، تأثیراتی جهانی که از مورد قبل بیشتر محل مناقشه است. با این حال بررسی عوامل و چگونگی روند انقلاب ایران بدون شناخت رهبر و تکیه‌گاه فکری آن کاری ابر خواهد بود.

امام خمینی (ره) به عنوان رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، و در پی آن موفقیت وی در پیاده‌سازی اندیشه‌های خویش در تشکیل حکومت اسلامی و ایجاد فرصت برای اعمال اندیشه‌ها و آرمان‌های وی در چارچوب حکومت و دولت سیاسی، اهمیت بررسی مبانی فکری وی را دوچندان می‌نماید. بی‌شک این انقلاب بر چارچوب‌های فکری ایشان استوار است و شناخت این چارچوب‌ها و بنیان‌ها، کاری است که تاکنون کمتر مورد توجه بوده است. تحلیل بازتاب‌ها و تأثیرات این انقلاب نیز بدون رسیدن به چنین شناختی ممکن نخواهد بود و گمانه‌زنی درمورد آینده این جنبش اجتماعی نیز، هرگز بدون علم به پایه‌های فکری آن ممکن نخواهد بود. این امر به‌طور ابتدایی می‌بایست با شناخت مفاهیم کلیدی در اندیشه‌های گروه یا فردی بررسی شود که موجب تحولی اجتماعی شده است. انقلاب اسلامی ایران و بر پایه‌های فکری و نظری امام خمینی (ره) بنا شده است. و لذا شناخت این مفاهیم کلیدی در اندیشه‌های دینی-سیاسی ایشان نیازی اولیه و ضروری است. از سوی دیگر، چند وجهی بودن شخصیت ایشان و تسلطشان در ابعاد گوناگون علوم اسلامی چون فقه، اصول، کلام و حدیث، تاریخ اسلام و علوم دیگری از جمله عرفان، فلسفه و اخلاق و صاحب رأی بودن در تفسیر هر یک از این رشته‌ها، و مهم‌تر از همه، که شاید بیش از

بررسی عوامل و چگونگی روند انقلاب ایران بدون شناخت رهبر و تکیه‌گاه فکری آن کاری ابتر خواهد بود

امام، به عنوان رهبر یک حرکت سیاسی گسترده در جامعه که شالوده‌های ساختاری موجود را بر هم زده است و قصد تجدید ساختار آن را دارد

کنار این‌ها، مفاهیمی چون ملی‌گرایی نیز با وارد شدن به زبان علمی سیاسی و نزدیکی این مفاهیم با امت و ملت، ابتدا به بررسی و تشریح این کلید واژه‌ها به طور عام، و سپس در اندیشه امام خمینی (ره) به طور خاص، پرداخته شده است. در گفتار نخست، موضوعاتی چون «تحول تاریخی مفهوم ملت»، «ملت به مفهوم نوین آن»، «نظریه آلمانی ملت»، «نظریه فرانسوی ملت»، «میهن و میهن دوستی در فرهنگ غرب»، «میهن و میهن دوستی در فرهنگ ایرانی - اسلامی»، «میهن دوستی در مبارزات سیاسی ایران» و «رابطه میهن با ملت» مطرح می‌شوند. در گفتار دوم با عنوان «واژه‌شناسی ملی‌گرایی (یا ملت‌ستایی)» مباحثی چون «ملیت به عنوان مفهومی عام»، اهمیت مکتب ملیت‌خواهی به عنوان مقوله‌ای خاص، «تعریف و ارکان ملی‌گرایی»، «سیر تکوین و ظهور ملی‌گرایی»، «ملی‌گرایی در قرون نوزدهم و بیستم میلادی» و «ملی‌گرایی در ایران» مطرح شده است و در گفتار سوم با عنوان «واژه‌شناسی امت» با تقسیم این کلیت به

عناوینی چون «امت به معنای مدت و زمان معین»، «امت به معنای پیشوا، رهبر و الگو و نمونه»، «امت به معنای راه و روش و دین و آیین»، «امت به معنای گروهی از جانداران (اعم از انسان و حیوان)» و در انتها «امت به معنای گروهی از انسان‌ها» به تبیین مفهومی و نظری این واژه‌ها می‌پردازد.

فصل دوم با بررسی همین مفاهیم در اندیشه اسلامی ادامه می‌یابد. این‌که مفهوم امت مفهومی دینی است که دلالت بر افرادی دارد که در هدفی مشترک هستند، برخلاف مفهوم ملت که بنا بر خصوصیات و چون رنگ پوست، نژاد، زبان و یا مرزهای جغرافیایی دارای اشتراکاتی هستند، بدین ترتیب مشخص می‌شود که مفهوم امت مفهومی بسیار گسترده‌تر و پایدارتر است. با این حال، امام خمینی (ره) با استفاده از مفاهیم ملی اقدام به طرح موضوعاتی بسیار گسترده فراملی و جهانی کردند و به مفهوم امت جانی دوباره بخشیدند. عنوان این فصل «جایگاه مفاهیم ملت، ملی‌گرایی و امت در اندیشه سیاسی اسلام» است که به چهار گفتار تقسیم می‌شود. در گفتار اول «مرزبندی جغرافیایی از دیدگاه اسلام» بحث شده است و در گفتار دوم «ملت در اندیشه سیاسی اسلام»، ابتدا «ملت در قرآن و نهج‌البلاغه» و سپس «ملت در اندیشه سیاسی اندیشمندان متقدم» و بعد «ملت در اندیشه سیاسی اندیشمندان معاصر» بررسی می‌شود. گفتار سوم اختصاص دارد به «ملی‌گرایی در اندیشه سیاسی اسلام» که در طی آن «ملی‌گرایی از دیدگاه قرآن و نهج‌البلاغه» و «ملی‌گرایی در اندیشه سیاسی

اندیشمندان اسلامی معاصر» مطرح می‌شود. در گفتار چهارم نیز «امت در اندیشه سیاسی اسلام» با عناوین زیر پی گرفته می‌شود: «امت در قرآن و نهج‌البلاغه»، «امت در اندیشه سیاسی اندیشمندان متقدم» و «امت در اندیشه سیاسی اندیشمندان معاصر». با بررسی کلی مفاهیم و نظریات، بخش دوم کتاب آغاز می‌شود که این کلیات را در اندیشه‌های امام خمینی (ره) بررسی می‌کند و به نوعی مفسر اندیشه‌های ایشان در مورد رابطه دولت ملت و کمک به درک مفهوم حکومت دینی از نظر امام، همچنین توضیح رویکرد اندیشه‌های ایشان در مورد حکومت سیاسی از دو بعد ملی و اسلامی است. این بخش با عنوان «بررسی مفهوم امت و ملت در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)» آغاز می‌شود و در ادامه به چهار فصل تقسیم می‌شود. در این فصول، به تفصیل در مورد در فصل اول «مؤلفه‌های اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)» با شرح شالوده‌های نظری حضرت امام آشنا می‌شویم: «نظریه ولایت مطلقه فقیه»، «اسلام ناب»، «آمیختگی دین و سیاست»، «مردم‌باوری» و «وحدت مسلمین تحت لوای کلمه توحید». فصل دوم «مبانی نظری ملت و ملی‌گرایی در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)» به دو گفتار تقسیم شده است. گفتار اول «مفهوم و خاستگاه امت در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)» که با بررسی پنج موضوع «هویت اسلامی»، «فرهنگ انتظار»، «وحدت اسلامی»، «ظلم‌ستیزی و حق‌گرایی» و «واقعیات اجتماعی» به شرح و تفسیر خاستگاه این امر در نظام فکری حضرت امام می‌پردازد. در گفتار دوم «امت‌سازی در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)» به گام‌هایی می‌پردازد که ایشان عملاً در راه این اندیشه برداشته است: «اعلام روز جهانی قدس»، «تامه تاریخی به گورباچف»، «حکم اعدام سلمان رشدی مرتد» و در نهایت «وصیت‌نامه سیاسی - الهی امام خمینی (ره)» بررسی می‌شوند. فصل چهارم این کتاب اختصاص دارد به «رویکرد نظری، رابطه ملت و امت در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)» و رویکرد عملی: تأثیر رویکرد امام به ملت و امت در اتخاذ راهبردهای سیاسی» که به‌طور مشخص با موضوعات «مبارزه قاطع با ابرقدرت‌ها»، «صدور انقلاب اسلامی» و «حمایت از جنبش‌های اسلامی و نهضت‌های رهایی بخش» به‌طور روشکافانه مورد بحث قرار می‌گیرد.

در انتهای هر بخش، یک نتیجه‌گیری آمده است و در پایان کتاب نیز فهرستی از منابع مورد استفاده و نیز فهرست اعلام متن کتاب است.